

De ontwikkeling naar een oorspronkelijke levensgemeenschap

Inleiding

In Zuidelijk Flevoland ligt tussen de Lage Vaart, de Oostvaardersdijk en de Knardijk een vrijwel onontgonnen aaneengesloten gebied van ca. 6000 ha. Dit gebied heeft zich ontwikkeld tot een van de meest waardevolle natuurgebieden van Nederland en Noordwest-Europa. Het uitgestrekte natuurgebied omvat een bekaaid nat gedeelte van ca. 3600 ha en een vochtig tot droog gedeelte van ca. 2400 ha. Het bekaade deel bestaat globaal uit 1000 ha open water, 2000 ha open moerasgebied (kleine plas- sen, afgewisseld door stukken riet en lisdodde), 500 ha gesloten rietland en 100 ha moerasbos (wilgen). Het vochtige tot droge deel bestaat voornamelijk uit rietland met verspreid staande wilgen en ca. 250 ha drooggelegd, natuurlijk wilgenbos. In dit vochtige tot droge deel is nu 180 ha ontgonnen en is een begin gemaakt met de ontginning van nog eens 670 ha.

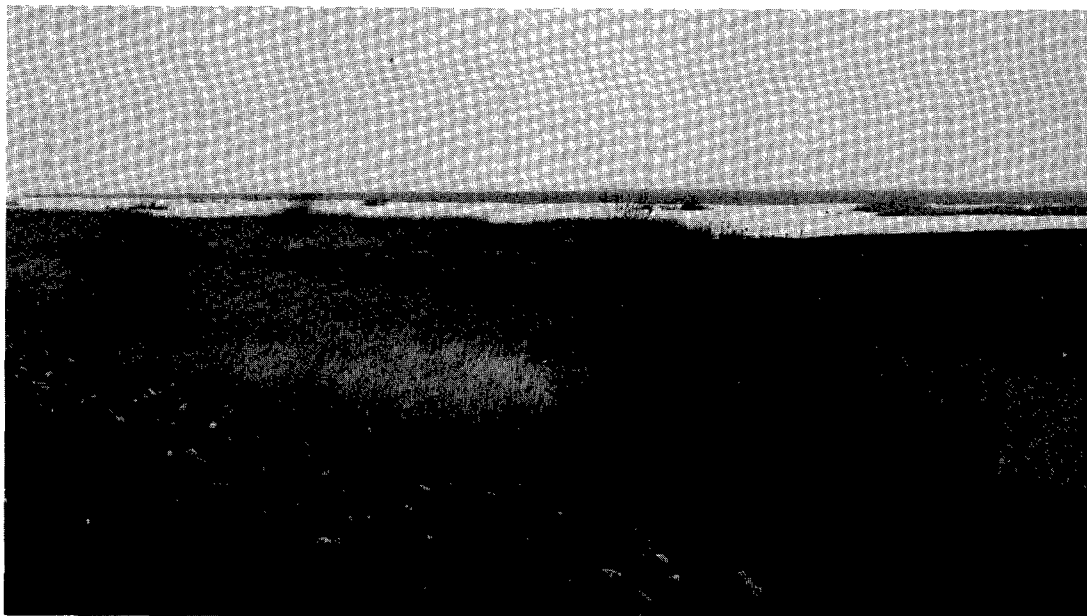

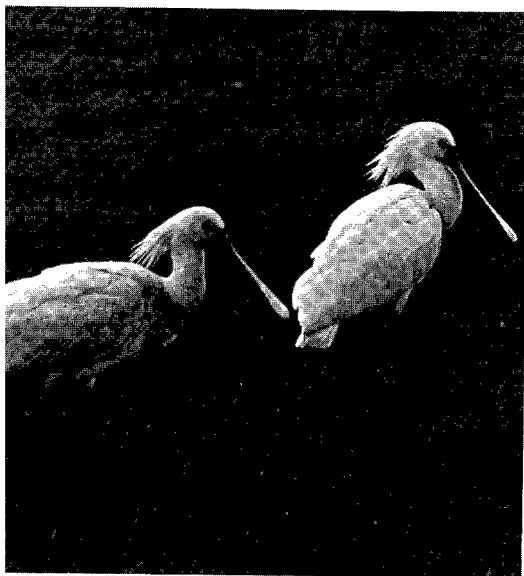
Kluut (foto M. de Jonge)

Oecologische kwaliteiten van het Oostvaardersplassengebied

In dit ongekend uitgestrekte natuurgebied ontwikkelt zich een levensgemeenschap die qua soortensamenstelling en qua functioneren in

Het Oostvaardersplassengebied (foto T. Stringa)

Lepelaars (foto: F. van Daalen, archief 'Het Vogeljaar')

Porceleinhoen (foto: P. Munsterman, archief 'Het Vogeljaar')

Bruine kiekendief (foto: C. J. van Leeuwen, archief 'Het Vogeljaar')

Purperreiger (foto: P. Munsterman, archief 'Het Vogeljaar')

Nederland en Noordwest-Europa volstrekt enig is. Deze ontwikkeling gaat gepaard met een uniek oecologisch en biogeografisch proces en is tot nu toe alleen wat de vogels betreft goed gevolgd. Op bijvoorbeeld entomologisch, hydrobiologisch, mammalogisch en botanisch gebied is dit niet het geval. Gegevens omtrent de aanwezigheid en ontwikkeling van deze en andere groepen van organismen ontbreken dan ook vrijwel.

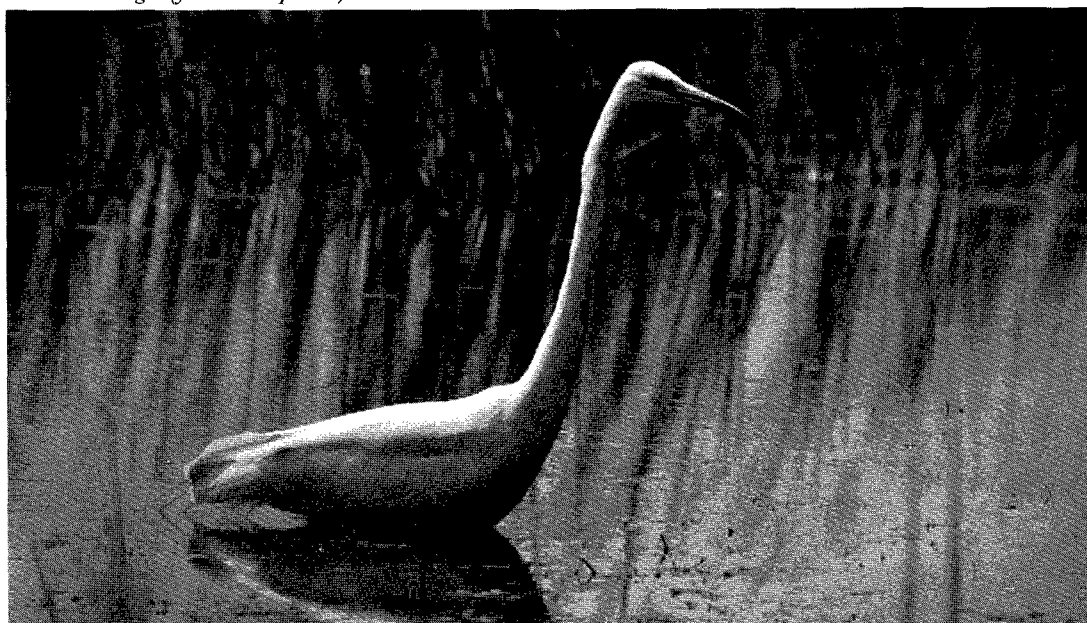
Vogels zijn in het Oostvaardersplassengebied in geweldige aantallen en in een grote verscheidenheid aan soorten aanwezig. Vrijwel alle, elders in Nederland veelal zeer schaars aanwezige broedvogels van moerassige streken hebben zich er gevestigd, o.a. de Aalscholver, de Lepelaar, de Blauwe reiger, de Purperreiger, de Kwak, het Woudaapje, de Roerdomp, de Bruine kiekendief, de Blauwe kiekendief, de Grauwe kiekendief, de Tafeleend, de Pijlstaart, de Kuifeend, de Krakeend, de Waterral, het Porceleinhoen, de Fuut, de Baardmees, de Blauwborst en nog vele andere soorten. Van zeer groot biogeografisch en oecologisch belang is de aanwezigheid in het Oostvaardersplassengebied van soorten die in vorige eeuwen uit Nederland als broedvogel zijn verdwenen, zoals de Grauwe gans, de Grote zilverreiger, de Kleine zilverreiger, de Ralreiger, de Visarend en de Zearend.

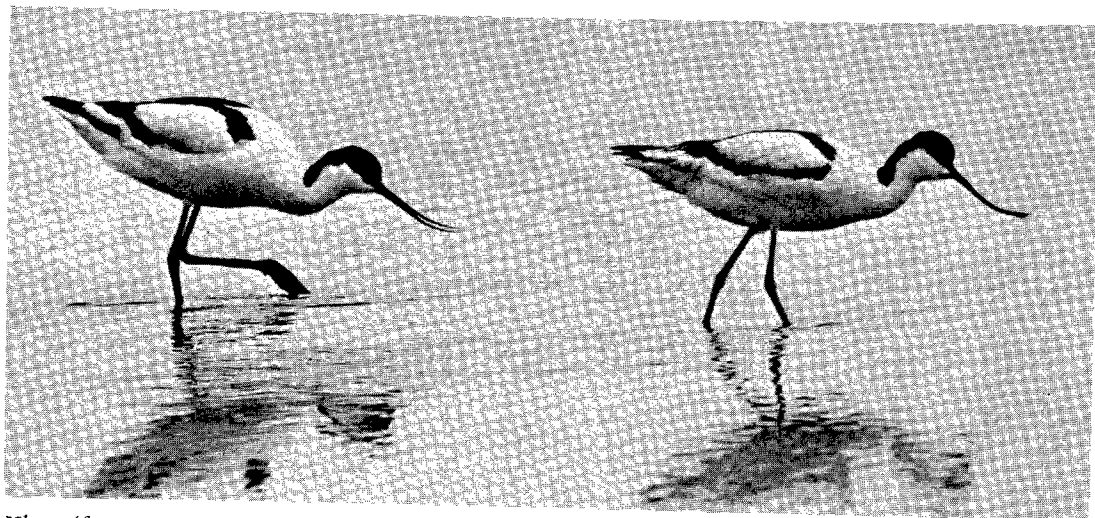
De aanwezigheid van de Grauwe gans; sleutelfactor in de levensgemeenschap

De Grauwe gans broedt er met 100 tot 200 broedparen (Poorter 1979a). Daarnaast verblijven er in het voorjaar en in de zomer grote aantallen niet broedende ruiende vogels van deze soort (6000 à 7000 exemplaren), die in het bekende deel van het natuurgebied de vleugelrui doormaken. Daarmee herbergt het gebied vanuit de grootste concentratie ruiers van West-Europa. Uit onderzoek is gebleken dat deze ruiers door hun begrazing van de vegetatie voorkómen dat het gebied dichtgroeit (verlandt), zoals aanvankelijk gevreesd werd (Dubbeldam 1978, Poorter 1979b). Hier en daar dringen ze de vegetatie zelfs terug (Poorter 1979b). Daarmee blijkt de aanwezigheid van deze ruiende Grauwe ganzen een absolute voorwaarde te zijn voor het instandhouden en verder ontwikkelen van de levensgemeenschap in het Oostvaardersplassengebied.

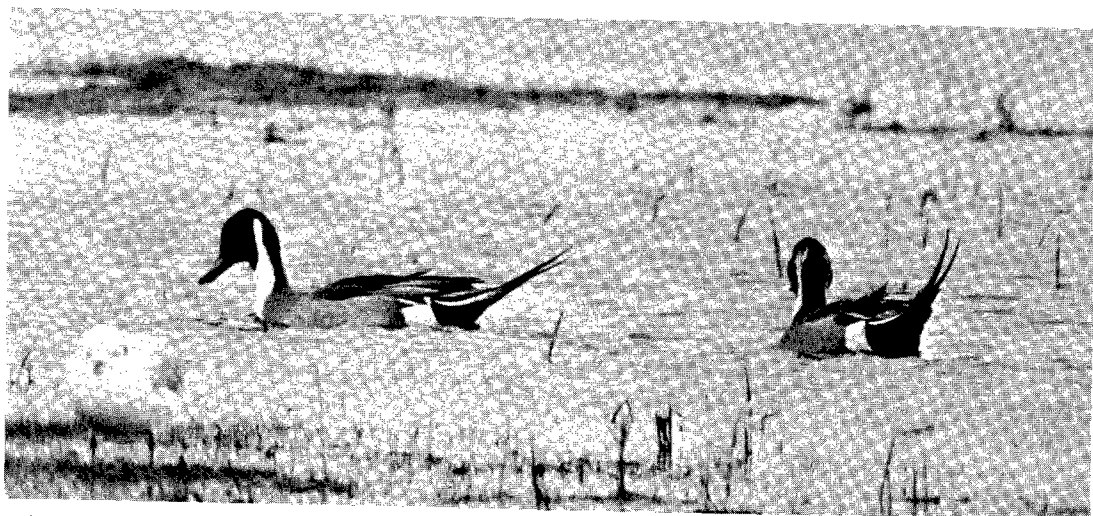
Niet alleen de begrazing is belangrijk, maar ook de mest die de ganzen produceren. In het water komen daaruit voedingsstoffen vrij, die worden opgenomen door algen en andere planten. Deze worden gegeten door kleine kreeftachtigen, visjes, vissen en planteneters en deze weer door grote viseters en vleeseters. Via deze

Grote zilverreiger (foto: K. Beylevelt)

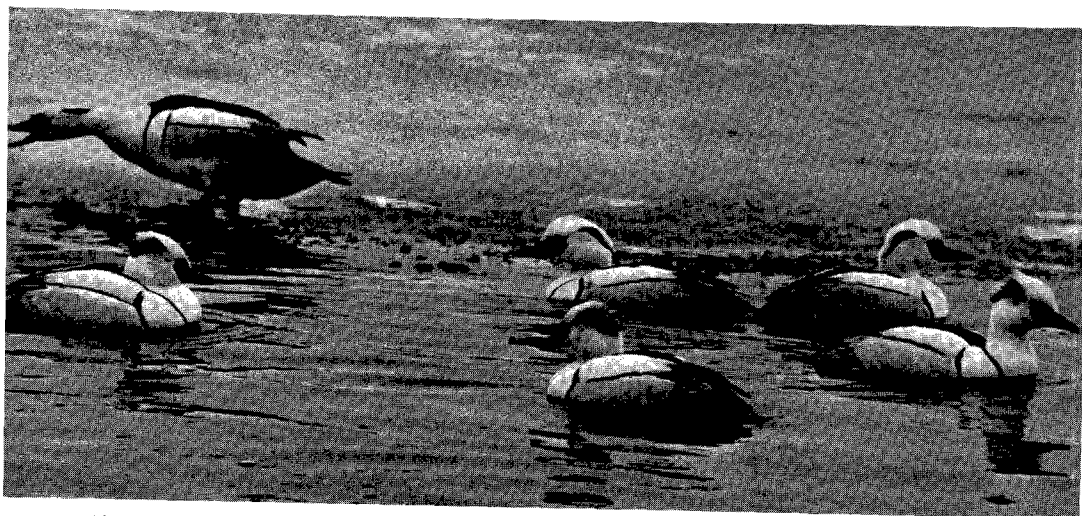

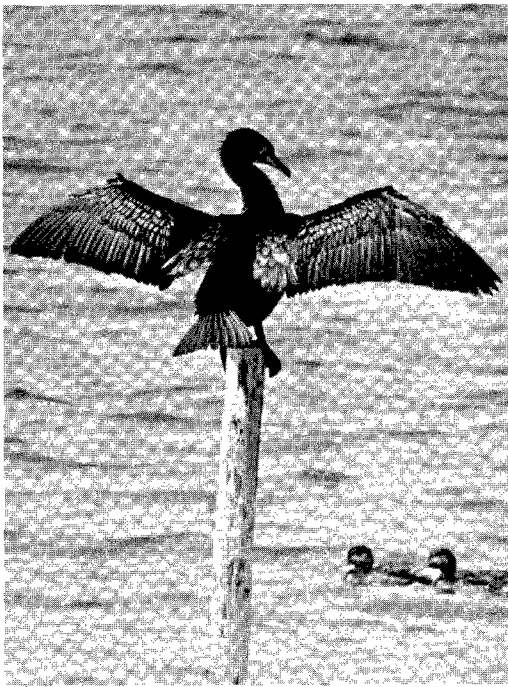
Kluten (foto: P. Munsterman, archief 'Het Vogeljaar')

Pijlstaarten (foto: F. van Daalen, archief 'Het Vogeljaar')

Sonnetjes (foto: F. van Daalen, archief 'Het Vogeljaar')

Aalscholver (foto: P. Munsterman, archief 'Het Vogeljaar')

keten profiteren planten-, insecten-, vis- en vleeseters uit de levensgemeenschap (o.a. de Rietzanger, de Lepelaar, Reigers, de Visotter en de Bruine kiekendief) van de hoge primaire produktie van dit moerasgebied.

Vele andere vogelsoorten, waaronder elders in Nederland en West-Europa zeldzame soorten, komen er naar Nederlandse en internationale begrippen in geweldige aantallen tot broeden. Bijvoorbeeld 100 à 125 broedparen van de Bruine kiekendief, duizenden paren Baardmezen, duizenden paren Kleine karekieten, honderden paren Grote karekieten en honderden paren Snorren.

Reservoirfunctie

Door het grote aantal broedparen van vele in het Oostvaardersplassengebied aanwezige vogelsoorten kunnen ook grote aantallen jongen worden grootgebracht. Een deel daarvan zal vanuit het Oostvaardersplassengebied andere min of meer vergelijkbare natuurgebieden in Nederland en daarbuiten koloniseren. Het gebied fungeert dan als een soort 'toeleveringsgebied'. Duidelijke voorbeelden van het belang van een reservoir (toeleveringsgebied) voor

populaties van soorten vormen het verband tussen het populatieverloop van de Bruine kiekendief en dat van de Baardmees in Flevoland en daarbuiten, in Nederland en Noordwest-Europa. Beide soorten zijn na het ontstaan van de Flevopolders sterk in aantal toegenomen. Na deze toename van broedparen in de polders volgde ook een toename daarbuiten in Nederland en hebben zij zich daar sterk uitgebreid. Daarmee is gebleken dat een reservoir in belangrijke mate bijdraagt aan het functioneren van levensgemeenschappen in natuurgebieden elders. Deze natuurgebieden staan door hun geringe oppervlakte of ongunstige ligging meer bloot aan negatieve invloeden van buitenaf. Populaties van soorten in deze gebieden zijn dan ook vaak aan sterke schommelingen onderhevig of verdwijnen zelfs periodiek. Vanuit een reservoir kan dan aanvulling of (her)kolonisatie plaatsvinden.

Zeldzame soorten uit de levensgemeenschap

Onder de thans aanwezige broedvogels zijn de nationaal en internationaal bedreigde Lepelaar en Aalscholver. Van de Lepelaar bevindt zich in het Oostvaardersplassengebied de grootste broedkolonie van Noordwest-Europa. In 1975 waren er 73 broedparen aanwezig.

De Aalscholver heeft er sinds 1978 een snel groeiende kolonie. In 1978 vestigde deze vogelsoort zich in het Oostvaardersplassengebied met 125 broedparen. In 1979 was deze broedkolonie uitgegroeid tot 750 broedparen. Dit is nu de op één na grootste broedkolonie in Noordwest-Europa van de in bomen broeden de ondersoort van de Aalscholver (*Phalacrocorax carbo sinensis*). Naar het zich laat aanzien is ook dit jaar het aantal broedparen verder toegenomen.

Voedsel-, rust- en slaapgebied voor broedvogels van elders.

Het Oostvaardersplassengebied is van uitzonderlijk groot belang voor broedvogels van elders. In de zomer en nazomer zoeken er 20 tot 600 Lepelaars naar voedsel (Poorter 1979b). Daaronder zijn vele vogels aanwezig die afkomstig zijn van kolonies elders in Nederland

Voedselzoekende Lepelaars (foto E. Poorter)

Het gebied is de slaap- en drinkplaats van de grootste concentratie overwinterende Kolganzen van West-Europa. Gemiddeld zijn dat ca. 50.000 ganzen met maxima tot 80.000 exemplaren. Dit komt neer op gemiddeld 40% van alle in West-Europa overwinterende Kolganzen met maxima van 65%. Daarnaast verblijven er gedurende enige maanden tienduizenden Grauwe ganzen op doortrek (max. 40.000).

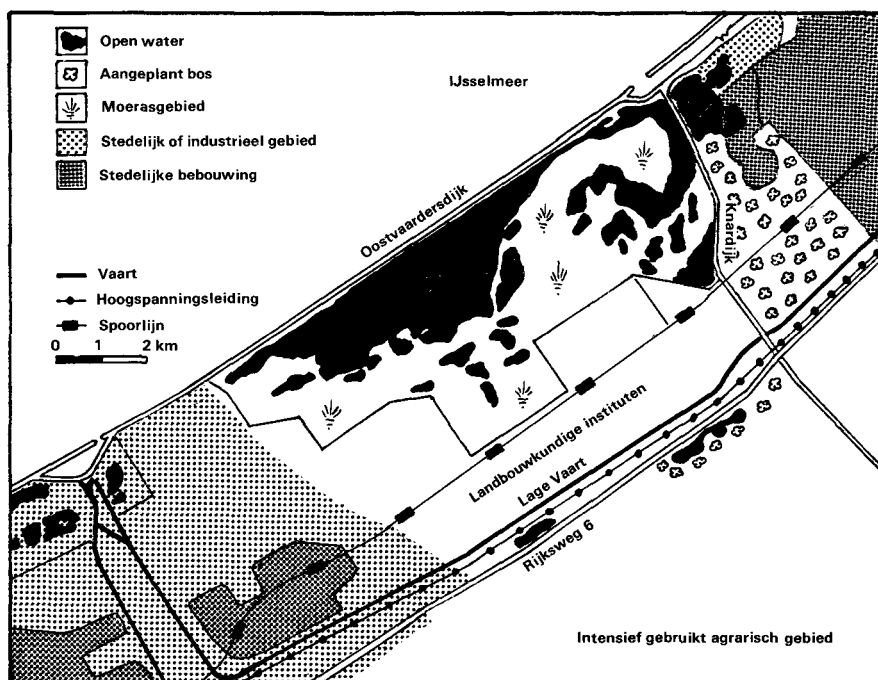
Van uitermate groot belang is het plassen gebied voor de in Nederland overwinterende Nonnetjes. Van deze kleine zaagbek (eendachtige) overwintert 85% tot 90% van de in West-Europa overwinterende populatie (max. ca. 23.000 ex.) op het IJsselmeer. Van elke 10 daar verblijvende vogels slapen er gemiddeld 3 op de Oostvaardersplassen (pers.med. A. J. Beintema). Een enkele maal, zoals in de winter 1977/1978 waren dat ca. 20.000 exemplaren, netgeen vrijwel alle in West-Europa overwinterende exemplaren waren (Beintema 1979).

Verder verblijven er regelmatig vele tienduizenden steltlopers (o.a. Grutto, Kemphaan, Kluut, Watersnip), vele tienduizenden eenden (o.a. Pijlstaart, Wilde eend, Kuifeend, Tafel-eend, Wintertaling), tienduizenden zwaluwen (Oeverzwaluw, Gierzwaluw) en honderden roofvogels (Bruine kiekendief, Blauwe kiekendief, Grauwe kiekendief, Buizerd, Ruigpoot-buizerd, Visarend en Zeearend).

De restauratie van een oorspronkelijke levensgemeenschap

De levensgemeenschap in het Oostvaardersplassen gebied ontplooit zich tot een oorspronkelijk in Nederland en Noordwest-Europa, tot in de Middeleeuwen aanwezige levensgemeenschap. Daardoor biedt het gebied een letterlijk unieke kans de restauratie van een oorspronkelijk aanwezig min of meer compleet delta-oecosysteem te volgen. Elders in Nederland en Europa resteren daarvan veelal nog slechts fragmenten.

Deze ontwikkeling gaat gepaard met een herkolonisatie vanuit Zuid-, Zuidoost- en Noordwest-Europa van uit Nederland in vorige eeuwen als broedvogel verdwenen soorten. De Grauwe gans heeft reeds een flinke broedpopulatie opgebouwd. De Grote zilverreiger en de Kleine zilverreiger zijn reeds enkele jaren regelmatig met meerdere exemplaren aanwezig. In 1978 bracht 1 paar Grote zilverreigers met succes jongen groot (Poorter 1979b). In 1979 bracht 1 paar Kleine zilverreigers met succes jongen groot (Poorter 1980). Ook nu zijn beide soorten weer in het Oostvaardersplassen gebied. Van de Grote zilverreiger zijn dat zeker 2, zeer waarschijnlijk zelfs 3 exemplaren. Van de Kleine zilverreiger zijn 2 exemplaren aanwezig. Andere uit Nederland verdwenen broedvogels (de Ralreiger, de Visarend

Globale inrichting, gewijzigd naar rapport SBB (tek. archief 'de Lepelaar')

en de Zeearend) zijn eveneens regelmatig aanwezig en zullen zich in de toekomst, indien het huidige ca. 6000 ha grote natuurgebied behouden blijft, als broedvogel kunnen vestigen.

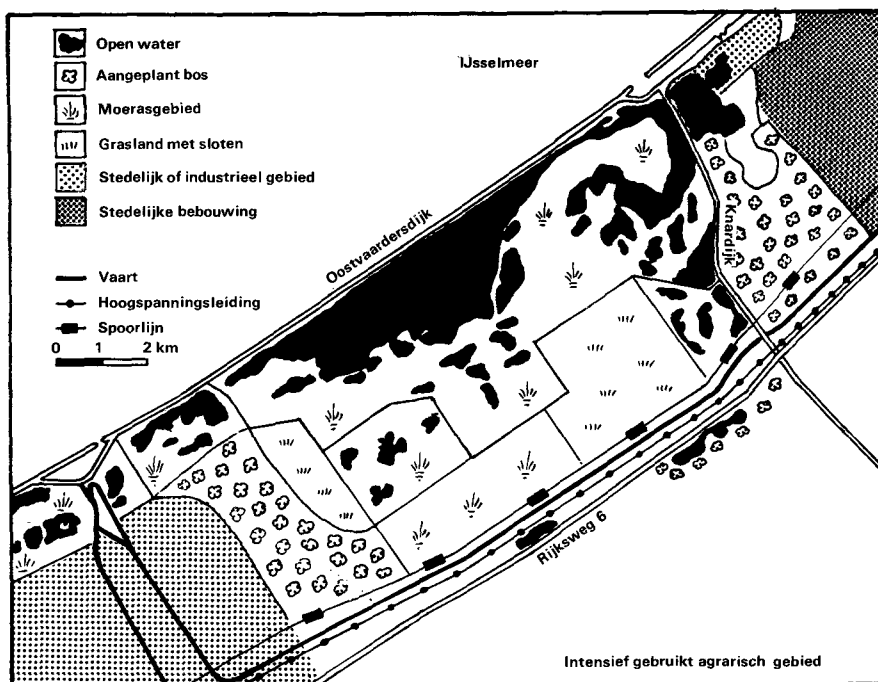
Bedreigingen

De levensgemeenschap in het Oostvaardersplassengebied en de verdere ontwikkeling ervan worden echter ernstig bedreigd. Door de verdere ontwikkeling van Zuidelijk Flevoland buiten het ca. 6000 ha grote natuurgebied (stedebouw, landbouwintensivering na uitgifte van gronden aan boeren, aanleg en ingebruikname van infrastructuur), zullen voor een aantal soorten van de levensgemeenschap een groot deel of zelfs alle voedselgronden en de noodzakelijke rust verloren gaan. Daardoor wordt het voortbestaan van deze soorten in het Oostvaardersplassengebied ernstig bedreigd. Het verkleinen van het ca. 6000 ha grote natuurgebied tot het ca. 3600 ha grote bekaede onderdeel ervan, zoals nu in het voornemen ligt, betekent een nog veel ernstiger bedreiging voor de natuurwaarden van en het functioneren van de levensgemeenschap in het Oostvaardersplassengebied.

Het verkleinen van de oppervlakte, met voor het voortbestaan van soorten noodzakelijke

levensvoorwaarden, treedt overal in Nederland en daarbuiten op. Dit leidt tot het verdwijnen van soorten. Dit proces is duidelijk geformuleerd en gekwantificeerd door Preston (1962) en MacArthur en Wilson (1963) en bekend als de 'eilandentheorie van MacArthur en Wilson'. Uit deze theorie blijkt, dat bij het verkleinen van een oppervlakte natuurgebied een meer dan evenredig aantal soorten uit de levensgemeenschap verdwijnt, uiteindelijk stabiliseert zich het aantal van een bepaalde oppervlakte in een geïsoleerde eilandsituatie op een lager niveau dan op eenzelfde oppervlakte die deel uitmaakt van een groter natuurgebied. Soorten die hoog in de voedselpiramide staan, een relatief grote lichaamsomvang hebben, of een groot voedselgebied nodig hebben, lopen het eerst gevaar te verdwijnen (Diamond 1978). In het Oostvaardersplassengebied vallen in deze categorie: de Lepelaar, de Grauwe gans, de Grote zilverreiger, de Kleine zilverreiger, de Ralreiger, de Kwak, kiekendieven, de Visarend en de Zeearend.

Toegepast op de situatie van het Oostvaardersplassengebied en uitgewerkt met oecologische gegevens over afzonderlijke soorten zullen de verdere ontwikkelingen in Zuidelijk Flevoland buiten het ca. 6000 ha grote natuurgebied (ste

Geplande situatie (tek. archief 'de Lepelaar')

debouw, industrie, verkeer, landbouw) in combinatie met het verkleinen van het ca. 6000 ha grote natuurgebied tot het ca. 3600 ha grote bekaide onderdeel daarvan tot gevolg hebben:

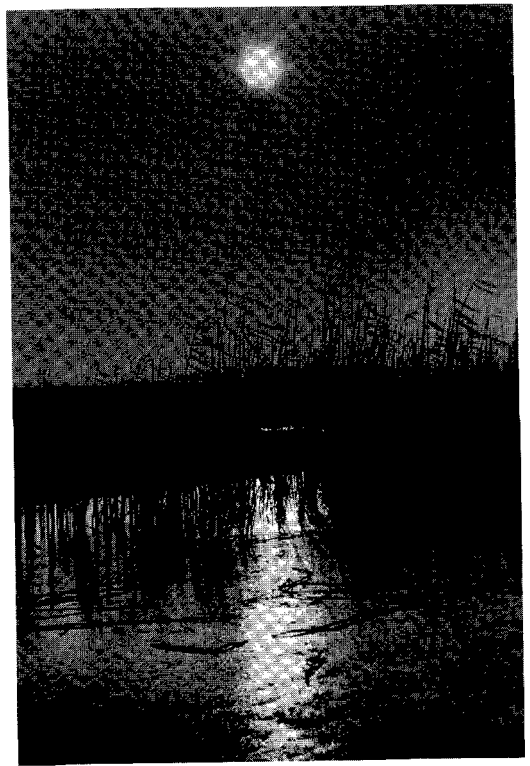
- het zeker plaatselijk en zelfs vrijwel zeker geheel verdwijnen van de niet broedende, ruiende Grauwe ganzen uit het Oostvaardersplassengebied;
- een zeer groot verlies aan voedselgebieden voor doortrekkende Grauwe ganzen en daardoor zeer waarschijnlijk een afname van de Noordwesteuropese populatie;
- vrijwel zeker een sterke afname van het aantal broedparen van de Lepelaar in het Oostvaardersplassengebied, waardoor het resterende broedbestand aan een verhoogd 'verdwijnsrisico' komt bloot te staan;
- een aanzienlijke verslechtering van de mogelijkheden voor de opbouw van levensvatbare populaties van reigersoorten (de Grote zilverreiger, de Kleine zilverreiger, de Purperreiger, de Kwak en de Blauwe reiger). Gezien de biotoopeisen leidt dit vrijwel zeker tot het verdwijnen uit het Oostvaardersplassengebied van de Grote zilverreiger, de Kleine zilverreiger, de Kwak en de Purperreiger;
- het uiteindelijk weer verdwijnen, dan wel bij voorbaat niet als permanente broedvogel terugkeren van in vorige eeuwen als zodanig uit Nederland verdwenen soorten zoals de Grote zilverreiger, de Kleine zilverreiger, de Ralreiger, de Visarend en de Zeearend. Daarmee mislukt dan ook de 'restauratie' van een voor Nederland en Noordwest-Europa oorspronkelijke levensgemeenschap;
- het vrijwel volledig verloren gaan van de functie als 'toeleveringsgebied' van bepaalde vogelsoorten (en daarmee hun oecologische rol) voor andere natuurgebieden in Nederland. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de gevolgen van het verkleinen van het huidige natuurgebied voor het broedbestand van de Bruine kiekendief. Het thans daar aanwezige aantal van 100 à 125 broedparen zal teruglopen tot een aantal, gelegen tussen de 16 en 40 à 50 broedparen;
- voor in vorige eeuwen uit Nederland verdwenen broedvogels zal het Oostvaardersplassengebied zich niet als overstapgebied tussen natuurgebieden elders in Nederland en de huidige broedgebieden van deze soorten elders in Europa kunnen ontwikkelen.

Eindconclusie en mogelijkheden tot behoud.

Het verkleinen van het ca. 6000 ha grote Oostvaardersplassengebied tot het ca. 3600 ha grote bekade onderdeel daarvan, betekent een zeer groot en onherstelbaar verlies aan natuurwaarden. Bovendien zal, als gevolg van het verdwijnen van bepaalde soorten (o.a. de ruiende niet broedende Grauwe ganzen) in het sterk verkleinde natuurgebied een sterke 'oecologische ontwrichting' optreden (de verlanding bijv.), waardoor dit natuurgebied zijn karakteristieke structuur en daarbij behorende soorten op den duur zal verliezen.

In het licht van het bovenstaande betekent het dat minimaal het huidige ca. 6000 ha grote Oostvaardersplassengebied niet verder mag worden verkleind. Het handhaven van het hele natuurgebied geeft de mogelijkheid het verlies aan levensvoorwaarden (o.a. voedselgebied, rust), dat onvermijdelijk buiten het natuurgebied zal optreden, noodzakelijkerwijze binnen het natuurgebied gedeeltelijk te compenseren. Op deze wijze zal het mogelijk zijn het Oostvaardersplassengebied tot op zekere hoogte 'self-supporting' te maken in een 'zee' van voor het functioneren van de levensgemeenschap ongeschikt stedelijk, industrieel en agrarisch gebied.

Dit zal dan moeten geschieden door het tot ontwikkeling laten komen van die biotopen, die voor het functioneren en het voortbestaan van de levensgemeenschap noodzakelijk zijn. Voor Grauwe ganzen, Lepelaars en reigers kan dat een extensief beheerd graslandgebied zijn, doorsneden door vele sloten en greppels. Voor de aanwezigheid van kiekendieven is het noodzakelijk nat, vochtig tot droog rietland en ruigte te handhaven. Voor de aanwezigheid van de Zeearend is het totale gebied met al zijn biotooptypen van nat tot droog en van gesloten begroeiing tot open water noodzakelijk. Voor de aanwezigheid van de ruiende Grauwe ganzen is het noodzakelijk dat de ruiplaats in een volstrekt rustig gebied ligt. Pas dan is het mogelijk enige garanties te geven voor het behoud van de huidige kwaliteiten in het Oostvaardersplassengebied in een volledig ingericht Zuidelijk Flevoland.

(M. de Jonge,

De spoorlijn

Met betrekking tot de in 1968 geprojecteerde spoorlijn Almere-Lelystad geldt, dat de realisering ervan een ernstige bedreiging zal inhouden voor de aanwezige diersoorten uit de levensgemeenschap. Deze bedreiging komt voort uit brandgevaar, verstoring en de zeer grote kans op 'aanvaringen' met treinen en bovenleidingen (vogels). De spoorlijn zal het natuurgebied over een lengte van 9,5 km doorsnijden. De lijn doorkruist dan een uitloophet gebied van Grauwe ganzen met jongen, het jachtgebied van o.a. de Bruine, de Blauwe en de Grauwe kiekendieven en het toekomstig voedselgebied van Lepelaars, Purperreigers, Ralreigers, Grote zilverreigers, Blauwe reiger en de grootste concentratie ganzen van Noordwest-Europa.

Daarbij zal de lijn op ca. 1,5 km afstand van de huidige Lepelaarskolonie lopen en het toekomstige nestbos van Aalscholvers, Lepelaars en reigersoorten doorsnijden. Bovendien houdt de spoorlijn een extra groot risico in voor het voortbestaan van grote aaseters in het natuurgebied zoals de Zeearend en de Buizerd, di

door treinslachtoffers zullen worden aange-
trokken. Het is dan ook wenselijk het tracé op
te schuiven naar de Lage Vaart, waar de spoor-
lijn dan kan worden opgenomen in de barrière
die toch zal uitgaan van de hoogspanningslei-
ding, Rijksweg 6, de Lage Vaart en de daarom-
heen aan te brengen bosaanplant.

Adres van de schrijver:

LITERATUUR

BEINTEMA, A. J. (1979): De slaaptrek van het
Nonnetje. Watervogels 3: pp. 96-102.

DIAMOND, J. M. (1978): Critical areas of viable
populations of species. In Holdgate & Woodman
(eds.). The breakdown and restaurations of ecosys-
tems. New York: pp. 27-40.

DUBBELDAM, W. (1978): De Grauwe gans (*Anser
anser*) in Flevoland in 1972-1975. Limosa nr. 1-2: pp.
6-30.

MACARTHUR, R. H. & E. O. WILSON (1963): An

equilibrium theory of insular zoogeography. Evolu-
tion 17: pp. 373-387.

POORTER, E. P. R. (1979a): Basisbeheer en inrich-
ting van het natuurgebied de Oostvaardersplassen.
Werkdocument R.IJ.P., 1979, 203 Abw.

POORTER, E. P. R. (1979b): De Oostvaardersplassen:
een nieuw natuurgebied in Nederland. De Lepelaar
60, jan./febr.: pp. 37-39 en 60.

POORTER, E. P. R. (1980): De Zilverreigers van de
Oostvaardersplassen. De Lepelaar 66, jan./febr.: pp.
22-24.

PRESTON, F. W. (1962): The economical distri-
bution of commonness and rarity. Ecology 43: pp.
185-214 en 410-432.

Dit artikel is een samenvatting van een rapport van
dezelfde auteur met als titel 'De Oostvaardersplassen
(de mogelijkheden tot behoud en verdere ontwik-
keling van de levensgemeenschap)'. Het rapport is
te bestellen door f 5,- over te maken op giro 54430
t.n.v. SBB, Utrecht onder vermelding van 'Oost-
vaardersplassen'. In het juninummer van 'Het
Vogeljaar' is een verkorte weergave opgenomen
van dit rapport.

Nonnetjes (foto: H. Schouten G.D.T., archief 'Het Vogeljaar')

